A DADA

— A marosvásárhelyi Nemzeti Színház bemutató előadása —

Drámairodalmi fordulópontnak számít **A dada** 1902-es, nagyváradi ősbemutatója. Bródy Sándor dramatizált novellájával az első magyar naturalista dráma került színre. A lakkcipős szalonvígjáték, a hamis falusi idill, a fellengzős történelmi dráma, egyszóval a gondűző és gondolattalan színjátszás ellenében. Valósághű módon: a búbos kemence s a „meztéllábas", kijátszott cselédlány szerepeltetésével a rivaldák fényében. Igazságot szolgáltatni — a századforduló színpadán —, a jogtalanságban senyvedő kisembereknek, nem kevés írói bátorságra vallott. Ráadásul az avult konvenciók, úgymint pátosz, csattanó, talmi elegáncia, „negély", teatralitás kisemmizésének jegyében. A tét túlságosan nagy volt, így Bródy színműve, a mindenkori, avangarde-nak kijáró fogadtatásban részesült: a földszint pisszegett, a karzat tombolt, a páholy közönsége pávásan kivonult, Ady Endre pedig másnapi kritikájában „merész forradalmárként" üdvözölte az írót. Gondoljuk meg: Bródy halálba kergetett kiscselédje a cselédkvártélyban végez életével. — Gorkij Éjjeli menedékhelyének megszületése előtt (1903) és nem sokkal G. Hauptmann Takácsok című híres drámájának bemutatása után (1892), melyet a naturalista színház csúcsalkotásaként tartunk számon. A marosvásárhelyi Nemzeti Színház tehát — méltán fogalmazhatunk így — színháztörténeti gesztussal adózott Bródy emlékének e klasszikus mű színrevitelével.

A naturalizmus azonban, ha mégoly forradalmi irányzatként lépett is föl, már régesrég a múlté. Tanulságait átvettük, modorosságát, béklyóit elvetettük. **Hunyadi András** jól tudja, hogy ma még egy „vérbeli" naturalista drámát is visszatetsző lenne naturalista stílusban színpadra állítani. Megfosztotta tehát a túl részletező, tárgyias miliőtől, a „földhöz ragadt" valóságmásolástól, és a lényegre összpontosít. A mondanivalót hordozó konfliktusokra. Mellőzi a „valósághű" szobabelsőket, lecsupaszítja a játékteret és lecsupaszítja a játékstílust is: a partnerek közti erőviszonyok pontos fölvázolására törekszik. Nem földúsít, hanem lényegre hánt; a belső drámaiságot kívánja fölszínre segíteni. És, mert a tagadástól az igenlésig kell eljutnia, a valóságmímelés elvetésétől a balladás tömörség felé közelít. Szerencsés ráérzés vezette: a Kádár Kata-sorsú Bolygó Kis Erzsébet tragédiája csakugyan a folklór balladavilágával rokon; igazabb, súlyosabb így, mintha a cselédromantika légköre vonná be. Csakis így számíthat rezonanciára. Mert valljuk meg, nehéz megindítani manapság a nézőt a megesett, kihasznált, elűzött leányanya ódon történetével, akit galád úrfiak és szajha-, szépasszonyok kergetnek halálba. Az agyonjátszott témát, két világégés súlyos csapásaival a hátunk megett, legfönnebb párlattá sűrítve, szimbólikus régióba emelve fogadjuk el. (A szimbolizmus, egyébként, paradox módon, sosem volt idegen a naturalizmustól, emlékezzünk csak Strindberg Kísértetekjére, vagy Ibsen Vadkacsájára, Solness építőmesterére stb.) A **dada** szimbolikus érvényű intelme abban a konfliktusban lelhető föl, mely az erkölcsi tisztaság és a kiszolgáltatottság képviselői és mindazok között feszül, akik a védtelenekkel osztályfölényük tudatában gátlástalanul visszaélnek. Az előadás tiszta vonalvezetése, szikár, puritán hangvétele e két pólus drámai fölszikráztatását szolgálja. Legszebb jeleneteiben csaknem érezni a balladás hangulat forrás-tisztaságát: Erzsébet (Bálint Márta) és Péter (Kárp György) szembesítésekor, vagy a kisgyerekétől búcsúzó leányanya és édesanyjának (Szabó Duci) elválásakor stb. Kár, hogy a szereplők ezt a hangütést (a darabbeli sablonosabb szituációk miatt is) nem tudják következetesen végigvinni. Nem mindenik

METZ KATALIN

(Folytatás a 4. oldalon)

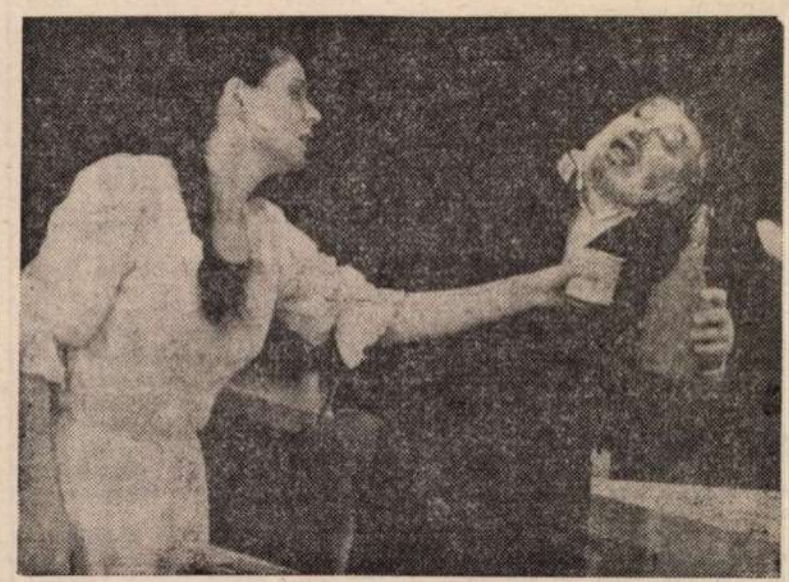

Bálint Márta és Csorba András A dada egyik jelenetében.
(DARABONT LILI felvétele)

A DADA

(Folytatás a 3. oldalról)

lépi túl a szokványos típusok jellemképletének határvonalait; nem adják hozzá azt a bizonyos egyéniség-teremtő pluszt, mely mindenegy embernek sajátja. Mondjuk így, a mai nézőnek tartogatott rejtelmet, „ismeretlenség-dózist". Magyarán szólva, ha ez a folklór-misztérium az előadás egészén végigvonul és balladás titkokkal „teszi terhessé" valahány jelenetét —, maradéktalanul korszerű előadást eredményezett volna. Akárcsak a finálé hatásosan és mégis megrendítően szerkesztett hang- és látványbeli víziójában. A hanghatásokban is (kissé előkészítetlenül) megkomponált, sugallatos befejezés már a realizmus fölé emelkedik, hogy annál zaklatóbbá váljék.

Bálint Márta népdal-tisztaságú alakítása előrelépés pályáján. A címszerepet — olyan elődök után, mint Varsányi Irén, Bajor Gizi — érettségre való „eszközteleníséggel" játszotta el. Holott az „egyszerepes" darab terhéből jócskán jutott a vállára. Hol fojtott, hol fölszakadó indulattal, puritán „tartással" hiteti el a kiscseléd erkölcsi nagyságát, hamvasságát éppúgy, mint számkivetettségét. A naturalizmus és a (kínálkozó) melódráma buktatóit, a rendezés jóvoltából, egyként elkerüli, legfönnebb az önfeledt sodrással, szuggesztivitással marad több ízben adósunk. Amint például kietlen-reménytelenül ismétli-fokozza: „fát keresni, tüzet rakni!", taposómaloméletének monotóniáját sikoltva — a hangütés folytonosságának kedvéért — nem ártott volna refrénszerűen vissza-visszatérni hasonló képi mozzanatokra.

Hunyadi szereposztásában mindenki „a helyén van"; külön nyereség volt **Szabó Duci** és **Csorba András** fölléptetése. A sokoldalú színésznő féltő anyai szeretete illik az egyszerűséget igénylő, tömör játékstílus tónusába (Bolygóné); **Gyarmati István** Bolygója lelketlen és megvásárolható, urak-kapcája zsellér, akinek jellemét a nincstelenség deformálta. **Török András** kellőképpen léha és fennhéjázó, alávalóan immorális „ifiúrat" alakít. **Kárp György** félkarú munkásemberét az előadás meglepően szép, elmélyült alkotásaként üdvözölhetjük. Péter figurájába a szerep lehetőségeinél is többet csempész: csöndes szavú, csupa-lélek, „tartásos" egyéniség, jelenlétét balladás légkör övezi. A finálé szuggesztív kórusában övé a főszólam, a szárnyaló kádencia. A siratók jajkiáltásából kétségbeesetten válik ki és szárnyal föl vádaskodó hangja mindazok ellen, akik a Bolygó-kisemberek kiszolgáltatottságával visszaélve tragédiájukat okozzák. **Csorba András** az előadás rezonőrjévé növi ki magát a népből elszármazott Rendőr szerepében. Keserűen bölcs monológjában a kétlakiság gyötrelmét fogalmazza meg. „Szeszes" önmarcangolásával a népi igazság — és egyúttal Bródy Sándor — szószólójává lesz. Külön méltatást érdemel **Bölöni Zakariás Klára** Elza-alakítása. Az élettől elzárt, könyvek közé bástyázott, csupa-ideg úrilány lázongását a korszerű színjátszás fegyverével, öniróniával és fokozott érzékenységgel játssza el. Erzsébettel való jelenete, sorsuk kiáltó kontrasztjának révén, az előadás megkapó, fontos mozzanata: a cselédlány kálváriáját nyomatékosítja. **Boér Ferenc** pénzhajszában megfáradt, rezignált és kopott családfőt formál meg, akinek koncentrált játéka (talán a szerepnél is) komplexebb egyéniséget sejttet. **Mózes Erzsébet** üreslelkű szépasszonyt, **Székely M. Éva** dohógóan melegszívű Szakácsnét játszik, karaktereket villant föl **Székely Anna, Réthy Árpád, Tamás Ferenc, Lőrinczi Ica, Bodó Zoltán** erőteljes egyéniségével színt hoz epizódjában, **Biluska Annamária.**

Nehéz dolga volt a színpadkép-tervező **Kemény Árpád**nak. Naturalista színművet korszerűen díszletezni, mondhatni, fából vaskarika. A játéktér reális bútordíszleteit talán a jelzések általánosabb és szuggesztívebb régióján belül kellett volna stilizáltabbá tenni, hogy az előadás folklórihletésű „vonalát" nyomatékosítsa, és a néző képi fantáziáját is tovább gondolásra serkentse. Igy nincs meg a szerves kapcsolat az előtér és a fátyolfüggöny mögötti szimbólikus bábok világa között. Erőteljesebb stilizálás, továbbá a hangulat fölfokozását — és a lázálomszerű végső jelenethez foghatóan — egy minden ízében lidércnyomásos, végig balladás hangulatú, amúgy igen szép előadás kibontakozását, vizuális kiteljesítését szolgálta volna.